

SİYASAL VE SOSYAL BİLİMLER

(MAKALELER 2)

Leyla Yıldırım

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi

Şerif Mardin'in "*Siyasal ve Sosyal bilimler (Makaleler 2)*" isimli kitabı, başlığından da anlaşıldığı üzere farklı makalelerden oluşmaktadır. Bu makaleler siyasal ve sosyal bilimler, iktisadi kültür ve bağımsız makaleler olarak üç bölümde toplanmıştır. Kitabın sonunda ise beş tane kitap tanıtımı yer almaktadır.

Mardin, ilk bölümünü oluşturan "*Siyasal ve sosyal bilimler*" bölümü içinde yer alan *Siyasi Fikir Tarihi Çalışmalarında Muhteva Analizi* makalesinde, milliyetçiliğin fikir tarihinin tam olarak yazılmış olmadığını ve bu kavramla ilgili esaslı bir çerçeve ortaya konulmasının zor olduğunu ifade eder. Ancak yazar buna rağmen Türk düşüncesinde milliyetçiliğin birçok yeni açılardan ele alındığını vurgulamakta ve bu yeni yönelimlerin siyasal bilimlerde alt alanlar açtığını ifade etmektedir. Bu anlamda, örneğin 'davranışsal' siyasal bilimlerin metodu milliyetçiliğin daha iyi anlaşılmasında önemli imkânlar sunmuştur. Şayet bu şekliyle milliyetçilik ele alınırsa ve bununla elde edilen sonuçlar klasik siyasi fikirler tarihi metodolojisiyle birleştirilirse, klasik yaklaşımın hükümlerini kontrol etmemizi sağlayan değişik yönde kanıtlar elde ederiz. Mardin, bu noktada kendisinin milliyetçilikle ilgili yaptığı araştırmayı örnek olarak vermektedir. Yazar, 1965-66 yılları arasında Türk milliyetçiliği üzerine yaptığı bir başlangıç araştırmasında bu akımın niteliklerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda 1930 ve 1940 yılları arasında çıkmış

kaynakları okurken, o yıllardaki milliyetçiliğin iki ana başlık altında toplanabileceği kanaatine varmıştır. Bu tiplerden ilki, Türk medeniyetini üstün bir seviyeye getirip o şekilde onu kuvvetlendirme çabasında olan ‘*modernist milliyetçilik*’ tipidir.

Mardin’e göre “modernist milliyetçilik” içinde mündemiç (içkin) başka bir milliyetçilik türü daha vardır ki, bu da “*geleneksel milliyetçilik*”tir. Bu durum bize çelişki gibi görünüyorsa da Mardin modernist ve geleneksel milliyetçilik anlayışlarının iç içe geçmişliğini meselenin karışıklığı ile açıklar. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, artık milliyetçilik yaklaşımlarında toplumun ve kültür farklılıklarının da giderek belirginleşmeye başladığı görülecektir. Bu milliyetçilik tipi, birincisi ile kıyas edildiğinde milliyetçi ruha ve kültürel bilince daha çok önem vermektedir. Bu milliyetçilik türünün en önemli temsilcisi, iktisadın yanı sıra din ve töre gibi kavramlara da önem veren Ziya Gökalp’tir. Ancak, Mardin, her iki milliyetçilikte birleşen noktalar olduğu gibi, ayrışan noktaların da olduğuna işaret eder. Yazara göre, bu iki modeli test etmenin iki yolu mevcuttur: 1930-40 arasındaki dönemde siyasi fikir olarak tanımlanabilir eserlerin derinlemesine incelenmesi yahut davranışsal siyasal bilimlerin araştırma metodu olan empirik davranış kalıplarının ne derece sezgiyi doğruladığını araştırmak. Mardin, bu araştırmasında ikinci metodu benimsediğini söyler ve bu anlamda bir Ülke dergisi üzerinden bir muhteva analizine girişir.

Yazara göre, Ülke dergisi tek başına 1930-40 arası Cumhuriyet’in seçkinlerinin taşıdıkları ideolojilerinin bir rehberi olarak görülemez. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından her ne kadar bir ülkü ve ideal oluşturmak amacıyla çıkarılsa da, realitede bu fonksiyonu çok belirgin olmamıştır. Mardin’e göre, bu gerçeğe rağmen Ülke dergisi Cumhuriyet Halk partisinin ideolojik değişmelerini açık bir şekilde ortaya koyan bir

göstergedir. Yazar, metodolojik olarak belirli bir eğilimin sembolü olarak kelimelerin hangi sıklıkla ve hangi manada kullanıldığını incelemeye karar verir. Böylelikle Ülkü'nün muhtevasının analizinde bazı kelimelerin frekansını sayarak tanım yapmaya karar verir. Bu şekilde Ülkü dergisini üzerinde yaptığı çalışmanın ana eksenini, seçilen kelimelerin ve makale konularının frekansının incelenmesi olur.

“*Sosyal ve siyasal bilimler*” başlığı altında toplanan bir başka makale ise, ‘*Freud ve Sosyal İlimler*’ başlığını taşımaktadır. Mardin, Freud’un ölümünün 100. yıl kutlamalarının olduğu senede kaleme aldığı bu makalede, Freud’un çalışmalarının cinsiyet meselelerinden daha fazlasını kapsadığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Mardin’e göre Freud’un orijinalitesi, bulunduğu ‘cinsiyet’in keşfi değil, aslında en önemlisi bunu izah etmede bulunduğu metodolojidir. Ve bu anlamda Freud’un sosyal ilimlere etkisi olmuştur. Onun metodundan Antropoloji’de Margareth Mead, Siyasi ilimlerde Harold Lasswell ve Erich Fromm gibi isimler de etkilenmişlerdir. Ayrıca sömürge ülkelerin idaresini sağlamak için bazı sosyal antropologlar yerlilerin karakter yapılarını anlamada Freud’ten yararlanmışlardır.

Bu bölümün üçüncü makalesini oluşturan ‘*Siyasal Bilimlerde Araştırmaların Gelişmesi’nde* ise, düzenlenen konferansta sunulan tebliğler hakkında Mardin’in yaptığı değerlendirmeler yer almaktadır. Mardin’in bu bölümde Kemal Karpat’ın ve Ahmet Taner Kışlalı’nın tebliğlerini tartışmaya açmaktadır. Mardin, Karpat’ın ‘siyasi bilimler’in gelişmesini toplumun farklılaşmasına bağladığını ifade eder ve sonuç olarak siyasi bilimlerin tarihselleştiğini savunur. Aynı zamanda siyasi bilimlerin modern devletlerin oluşmasıyla hukukun bir parçası haline geldiğini ve bu durumun siyasal bilimleri kötü etkilediğini ifade eden Karpat’a, Mardin de hak verir. Son olarak Karpat’ın kullandığı ‘devlet’

‘güç’ ve ‘otorite’ gibi ifadelerin kültürler üstü kavramlar olduğunu ancak bu kavramları kullanarak vardığımız sonuçları kendi ideolojik amaçlarımız için kullanmamız gerektiğini savunur. Kışlalı’nın tebliğinde yer alan kuşak çatışmasını ve oy verme eğilimlerini değerlendiren Mardin, son olarak Türkiye’de Siyasal Bilimlerin neden gelişemediğini değerlendirir ve bunun sebebini insanların kitle halinde bir düşünce şeklini benimsemeleri ile açıklar. Aynı zamanda sosyal bilimler Türkiye’de bir sorunu çözecek araç değil, iktidara giden yolun anahtarı olarak görülmektedir. Mardin, 1930’larda Türkiye’de sınıf yoktur diyen kişilerin 1960’larda bunun tam tersini söylemelerini, kitlesel fikir değiştirmeye bir örnek olarak sunar. Ve bu kitlesel değişimin sosyal bilimleri anlama yolu olarak değil de, iktidardan pay alma kaygısından kaynaklandığını ifade eder.

Aynı bölümün son makalesi ‘*Siyasi İlimler-Sosyal İlimler*’ de ise, Mardin, fakültelerde uygulanacak programları değerlendirir. Bu anlamda o dönem itibariyle İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından kurulmak istenilen Siyasal İlimler Fakültesi’ni inceleyen yazar, bu bölümün kapsamlı bir siyasi bilimler metodolojisini ne şekilde uygulayabileceği gibi problemleri gündeme getirmiştir. Yazar, ‘ancak sosyal ilimlerin bir bütün olarak ele alındıkları yerlerde siyasi ilimler fakültelerinin önder rolünü oynayabilmelerinden ileri gelmektedir’ diye durumu izah etmeye çalışır. Mardin, ayrıca İstatistik ve Matematik ve Sosyal psikoloji bölümünün ise şimdiden düşünülmesi gerektiğini savunur. Yazarın istatistiklere ve matematiğe verdiği önem de, o dönem Türkiye sosyolojisi açısından alan çalışmalarına gittikçe artan ilgiyi göstermektedir.

Mardin'nin bağlı olduğu Anglo Sakson sosyal bilim geleneğinin bu noktada etkili olduğu söylenebilir.¹

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan *İktisadi Kültür* bölümünün ilk makalesini '*Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)*' oluşturmaktadır. Mardin'e göre iktisadi düşüncenin gelişiminde, Osmanlı'nın çöküşünde iktisadi faktörlerin de etkili olduğu gerçeğinin farkına varılması önemli bir rol oynamıştır. Mardin ayrıca, hususi mülkiyetin korunması mefhumunun Osmanlı devlet adamlarının fikirleri arasında yer almasının iktisadi düşüncenin gelişmesinde bir dönüm noktası olduğunu ifade eder. Bir başka gelişme ise, dış ticaret sahasıdır. Mardin, Osmanlı iktisadının 'gaza'ya yönelmiş bir toplum olduğunu ve bundan gelirinin büyüğünü elde eden ekonomik bir yapıya sahip olduğunu ifade eder. Aynı zamanda Osmanlı iktisadi düşüncesinde verim ve kar gayesi ve sermaye birikimi gibi konulara çok az yer verildiğini söylemektedir. Mardin'e göre, İttihatçıların zamanında bile milli iktisadi müesseselerin kurmaya çalışmalarındaki rasyonellik payı çok küçüktür ve Osmanlılık olma daha belirleyicidir. Bu durum Varlık Vergisi tecrübesinde bile görülmektedir. Mardin, son olarak iktisadi manada bundan 70 yıl öncesine oranla kat edilen mesafenin makineleşmenin artmasıyla birlikte, rasyonellik unsurunun günlük hayatımızda yerleşmeye başlamış olmasıyla açıklar.

Kitabın üçüncü bölümünü oluşturan *Bağımsız Makaleler* bölümünün ilk makalesi, '*Max Weber Üzerine*' başlığını taşır. Bu makale de Mardin, kendisince Weber ile ilgili ülkemizde olduğunu düşündüğü bazı yanlış algıları ele almaktadır. Örneğin ülkemizde 'idealist' düşünür olarak nitelenen bir görüş olduğunu ancak bunu yanlış bulduğunu ifade

¹ Mehmet.C. Şahin, Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi: Dönemler, Şahıslar ve Ana Yönelimler, İslami İlimler Dergisi, Yıl 12,Cilt 12, Sayı 1 Bahar 2017,s.25

eder. Weber'in ampirik ve toplumsal hadiselerle ilgilenmediği öne sürülür. Ancak Weber tarihsel verileri toplamış ve 1890 ise iş ve işçi anketi hazırlamış biridir. Mardin'e göre Weber'in metodolojisinin önemli olan yönü toplum içinde grupların belirleyici rolüyle ilgili fikridir ve Sosyoloji'ye özellikle Kapitalizm sosyolojisi, Siyaset sosyolojisi, Örgüt ve din sosyolojisi alanlarında büyük katkılar sunmuştur.

Bu bölümün ikinci makalesi, *Arnold Toynbee* hakkında kaleme alınmıştır. Mardin, Toynbee'nin tarihestü sorunlarla uğraşan ve tarihin anlamını araştıran bir kişi olarak tanımlar. Mardin'e göre Toynbee "kendi uygarlıklarının gidişinden endişeli olan, nereye gittiklerini bilmeyi çabalayan, hayatlarına tarih içinde bir anlam vermeye çalışan bir kümeye bir 'bilinçsel harita' sağlamıştır". Toynbee'ye eleştirisi ise, Türkiye ile ilgili kendisinin bazı basmakalıp görüşleri (stereotipleri) aşamadığı ile ilgilidir. Hatta Osmanlıyla ilgili yazılarını okurken bir 'deja vu' yaşadığını ifade eder. Yalnız bu önyargılı bakışın sadece Toynbee de değil, Marx da da olduğunu ifade eden Mardin, bu konunun araştırılması gerektiği ve şu sorunun cevaplandırılması gerektiğini söyler: Batı ve Doğu'yu sürekli karşıt taraflar olarak gösteren yalnız Batı'nın hunharlığı mı yoksa Batı ve bizim kültür arasında daha keşfetmediğimiz derin yapı farkları mı var?

'*Kontrol Felsefesi ve Geleceğimiz*' adlı makale, bu bölümün üçüncü makalesini oluşturmaktadır. Mardin, bu makalede özellikle aydınlar arasında yaygın olan, gerekli şekilde müdahale edildiği takdirde toplumun istenen şekilde yönlendirilebileceği düşüncesi üzerinde durmaktadır. İnsan eliyle toplumun değiştirebileceği düşüncesi günümüzde en yaygın siyasi ilkedir. Ancak bu istek akılcı bir hümanistlikten ziyade zorbacı bir tahakküm isteğine dayanmaktadır. Bu zihni tutumu hem sağcılarda hem solcularda gözlemlemek mümkündür; dolayısıyla Mardin'e göre bu durum partiler üstü bir özellik arz etmektedir ve nedenlerini geleneksel bürokratik

sınıflarımızın toplum felsefesiyle açıklamak mümkündür. Bu sınıfa göre devlet toplumu yönetendir ve bunu yapacak kişiler ise, devleti temsil eden bürokratlardır. Mardin'e göre, bu felsefenin tehlikeye dönüştüğü süreç ise, toplum sorunlarının kolayca çözülebileceği düşüncesinin benimsendiği süreçtir. Ayrıca toplumu değiştirmeye kalkışırken toplumsal dalgalanmaları kısmen kontrol altına alabileceğimiz unutulmamalıdır. Zira bu sınırların farkına varılmadığı takdirde karşımıza beklenmedik sonuçlar çıkabilir. Ancak genellikle bu sonuçların sorumluluğundan kaçınılmak suretiyle yaşanan hayal kırıklığı yahut başarısızlıklarda 'düşman', 'fesatçılar', 'komünist' veya 'provakatör'ler sorumlu tutulur.

Dördüncü makale olan '*Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve Silahlı Kuvvetler*', başlığında yazar daha çok Jön Türkler üzerinde durur. Jön Türkler hareketinde askeri mektep mezunlarının büyük rol oynadığını söyleyen Mardin, Batı'da geliştirilen birçok bilginin ilk olarak askeri okullarda okutulduğunu iddia eder. Ancak, Mardin'e göre, daha az bilinen aynı zamanda siyasi fikirlerin de askeri okullarda geliştiği gerçeğidir.

Bu bölümün beşinci makalesini '*Sınıf, Grup ve Kişilik*' adlı yazı oluşturmaktadır. Mardin, günümüzde 'elit' ve 'sınıf' gibi kavramların toplum yapılarını araştırmada önemli bir rol oynadıklarını ancak bunların kendi başlarına bir anlam ifade etmediklerini savunur. Aynı zamanda birçok toplumbilim yaklaşımının bazen çok genel ve soyut olduğunu ve o durumu anlatmada yetersiz kaldığını vurgular. Ancak yazarın burada ve kendisinin üzerinde durmak istediği esas konu, bu yaklaşımların yetersizliklerinden ziyade ancak bu yetersizliklerin neden bu çağda birden ortaya çıktığı sorusudur. Kendisi bu soruya şu cevabı verir "Bu gelişmenin çağdaş topluluklarda eskiden 'donmuş' olan toplum unsurlarının artık 'hareket' haline geçmiş olmasından kaynaklandığıdır." Ayrıca bütün toplumsal gruplar artık 'gönüllü katılıma (participation)' dayalı

topluluklardır. Mardin, o günlerde öngördüğü önemli sosyolojideki gelişme ise, sonraki yıllarda önem kazanan etnik ve dinsel grupların sosyolojideki öneminin artması öngörüsüdür.

Altıncı makalede, yani *'Türkiye'de 'Kitle Kültürü Sorunu,'*nda Mardin, çağımızın bir özeliği olarak halk tabanında bir kültür eksikliği olduğunu iddia ederek bunu gidermeye yönelik çalışmalar yapma temayülüne dikkat çeker. Yazara göre, "halk kültürü sorununu tarihsel çerçevesi içine yerleştirmek, konuyu analitik olarak incelemenin birinci basamağını teşkil" eder. Bu açıdan bu konunun yeniden değerlendirilmesi gerekir.

"Siyasal Sözlüğümüzün Özellikleri: 1. Faşizm" makalesinde Mardin, 'Faşizm' kelimesinin Türkiye'de kullanım şekli üzerinde durur. Almanya'da yaşanan anomalinin faşizme yol açtığını savunan Mardin, Türkiye'de 'gaza' kültüründen 'pazara' doğru gidişin beraberinde kültürel huzursuzluklar getirebileceğini ancak Türkiye'de Almanya gibi totaliter potansiyelinden bahsetmenin doğru olmadığını söyler. Mardin şöyle devam eder: "Dengesini kaybetmiş unsurlardan küçük memurların 'anomi' bakımından en ileri gittikleri söylenebilir ve esas tehlike bu noktada toplanmaktadır, fakat burada da billurlarmış bir 'Faşizm'in izlerine daha rastlanmıyor. Aydınlarımıza gelince, onlar arasında kuvvete tapma temayülü yavaş yavaş belirmektedir, fakat onlar arasında ırkçı nazariyelerim pek revaç bulmayacağı anlaşılıyor."

Bu bölümün son makalesi olan *'Siyasal Sözlüğümüzün Özellikleri:2. Solcu* adlı makalede Mardin, Batıda 'solcu' kelimesinin siyasi sözlükte sınırlanmış bir şekilde kullanılmadığını ifade eder. Amerika gibi ülkelerde birini suçlamak için kullanılsa da, bu sözcük hiç bir yerde Türkiye olduğu kadar 'aforoz' mahiyeti taşımaz. Türkiye de sosyal reform isteyen biri bunu din esasına oturtursa solcu değildir ancak

fakat Mardin'e göre özel mülkiyetin ve girişimin en ateşli savunucusu din aleyhindeyse bu durumda o kişi solcu olarak kabul edilir. “Esasen, der Mardin, “solculuk Türkiye’yi İslam’dan uzaklaştıran Batılı tipler arasında kabul görüyor ve dolayısıyla toplum nezdinde ona karşı mesafeli bir duruş sergileniyor.”

Kitabın son kısmında ise, beş tane kitap tanıtımı bulunmaktadır. İlk önce Mardin okuyucuya Arthur Lovejoy’ın bir kitabını (*Fikir Tarihi Nedir?*) tanıtır. Lovejoy’un fikir tarihi alanının ilk mübeşşirlerinden olduğunu ifade eder ve onun bu alana yaptığı önemli katkıları anlatır. İkinci olarak ise İrfan ve Margarete Orga’nın *Atatürk* adlı kitabı tanıtılır. Kitabı başarısız bulan Mardin, bu çalışmanın kaynaklarının zayıf olduğuna değinir ve bu esere ona biyografi demenin güçlüğünden bahseder. Üçüncü kitap ise, Prof. Bernard Lewis’in *The emergence of Modern Turkey* adlı kitabıdır. Kitabı ciddi bir tarihçinin başvurduğu tekniklerden yararlanmış başarılı bir kitap olarak değerlendiren Mardin, yakın tarihimizi bu kadar derli toplu bir şekilde nakleden başka bir eserin olmadığını ifade eder. Dördüncü tanıtımı, *Bir Kitap Hakkında* adlı makalede geçmektedir. Bu makalede Stanley Edgar Hyman’ın *The Armed Vision* kitabıdır. Son kitap tanıtımı ise *Koestler Diyor ki* başlığı altında Arthur Koestler’in hatıratının bir değerlendirilmesidir. Mardin bu kitabın kendi benliğini yeniden keşfetme açısından iyi bir hikâye olduğunu savunur.